

Prof. dr Duško Vejnović, redovni profesor Univerziteta u Banjoj Luci, predsjednik Evropskog defendologija centra, Banja Luka, glavni i odgovorni urednik časopisa *Defendologija* i *Sociološki diskurs*

BOSNA I HERCEGOVINA-ISTORIJSKI TRANZIT U RAZLIČITIM IZAZOVIMA-političkim, ekonomskim, kulturnim, socijalnim i moralnim

Jedan uistinu postizborni dijaloški način mišljenja i življenja u BiH imao bi za posljedicu da među misliocima ne bi bilo dogmatika, među vjernicima ne bi bilo fanatika, a među političarima ne bi bilo tirana

Političke (nacionalne) i kulturne (vjerske) podjele su prepoznatljiva obilježja u Bosni i Hercegovini i poslije završenih izbora 2022.godine, što predstavlja ozbiljan problem za stvaranje građanskog (civilnog) društva za duži vremenski period. Naša istorija, istorija BiH bila je dominantno vojna i diplomatska, a ne ekonomska i kulturna. Ovdje se bez prijatelja mora, ali bez neprijatelja ne može, jer se unutrašnji ili spoljašnji neprijatelj koristi kao integrativni princip. Nacionalni heroji i nacionalni identitet u Bosni i Hercegovini uvijek, pa i danas su u prvom planu, dok se demokratski kompromisi zanemaruju, što nije posljedica samo unutrašnjih podjela, nego i politike velikih sila (otomanske, venecijanske, habsburške) koje su se držale principa *divide et impera* (podijeli pa vladaj). Osnovna obilježja političke kulture u Bosni i Hercegovini su provincijalizam, patrijarhalni mentalitet i nepovjerenja prema drugom i drukčijem. **Nizak obrazovni nivo stanovništva u Bosni i Hercegovini je stalan pratilac, bez obzira na političke promjene. Politička socijalizacija potrebna je političkim elitama i građanima u BiH, što su pokazali i izbori 2022.godine**, ona je proces oblikovanja i prenošenja političke kulture (simbola, vrijednosti, normi, pravila, iskustava, znanja, vještina – politička memorija) na nove generacije. To mora da počne u ranoj životnoj dobi, ako društvo pa i Bosna i Hercegovina hoće da kasnije bude otvorena, demokratska i stabilna. Politička socijalizacija je u funkciji održanja, jačanja i stabilnosti političkog sistema – postizanja konsenzusa o ključnim pitanjima (pokoravanje legalno izabranim organima vlasti). U Bosni i Hercegovini je niz generacija odrastalo

i dozrelo u autoritarnoj političkoj kulturi, pa je zato teško očekivati da se one preorijentišu na demokratski način mišljenja, vjerovanja i ponašanja, jer je riječ o posve drukčijoj ljestvici vrijednosti i normi. Primarni (porodica) i sekundarni (škola, grupa vršnjaka, političke partije, mas-medija itd.) činioци političke socijalizacije moraće da aktivno rade kako bi se izvršio ovaj prelaz sa tribalnog na demokratski tip društva u Bosni i Hercegovini – od partikularnih prema univerzalnim normama. Po onome šta i kako rade (na primjer mas-mediji) ne bi se moglo zaključiti da su na putu ostvarivanja ovih zadataka. Vladajuće tri klike u Bosni i Hercegovini (tzv. elite) stvaraju javno mnijenje kakvo im treba: imati povlašten položaj (monopol) u medijima, znači isto što i imati uza se političku javnost! Javno mnijenje se više ne sluša, ono se stvara: medijska slika stvarnosti zamjenjuje samu stvarnost! Onaj ko ima moć i vlast, ko ima pristup informacijama i ko poznaje tehnike ubjeđivanja, taj može da ubijedi bilo koga, da misli, vjeruje i čini bilo šta. **Ako je nekada politika bila definisana kao mudrost upravljanja ljudima i stvarima u svrhu ostvarivanja najviših vrijednosti (istine, pravde, slobode, svetosti života, itd.), onda se ona danas definiše kao ogoljela i krvoločna borba društvenih grupa i pojedinaca za osvajanje, očuvanje i povećanje moći, vlasti i koristi koje idu uz to,** što su i pokazali izbori 2022.godine. Suština politike u Bosni i Hercegovini je borba oko raspodjele i kontrole društvene moći – politika je drama. Filozof volje za moć je rekao: došlo je vrijeme da se ponovo promisli šta je politika, jer ovakva kakva je sada i ovdje, ona je mjesto gde su sve „negativnosti“ zakazale sastanak. Sa dovoljno razloga može se reći da su na ovim prostorima Bosne i Hercegovine još uvijek veoma moćne mitske i paganske predstave i vjerovanja, koja po pravilu oživljavaju u trenucima političkih i društvenih kriza. Kad god se ponove krizne situacije uvijek se obnove ovi mitski i paganski obrasci. U kriznim situacijama ne traži se učitelj nego spasitelj: harizmatski vođa uvijek ima šansu kada nije moguće riješiti krizu na racionalan način, što je slučaj i u Bosni i Hercegovini.

Države koje se temelje na nacionalnoj kulturi (kao što je to slučaj u Bosni i Hercegovini) teško mogu da se uklope u novi svjetski poredak u kome važe univerzalne vrijednosti, norme i pravila ponašanja. Za ove prostore, prostor Bosne i Hercegovine, može se slobodno reći da ljude dijeli ono što im je zajedničko: zajedničko porijeklo, zajednički običaji, zajedničke ustanove, zajednički jezik itd. Ovdje imamo bogato iskustvo sa nelogičnom činjenicom da tri naroda (Srbi, Hrvati, Bošnjaci – muslimani) dijeli isti jezik,

jer je preko 90% riječi isto, a nekoliko procenata različito. Netrpeljivost i mržnju ne izazivaju velike razlike, nego baš one male, pa su u pravu psiholozi kada govore o „narcizmu malih naroda.“ Uprkos svim socijalnim razlikama među pojedincima iste nacije, nacija se doživljava kao bratska zajednica: u nacionalnoj svijesti sve nejednakosti su izbrisane u ime jedinstva nacije! To se postiže vještom manipulacijom političkim simbolima (zastava, grb, himna, mitski junaci itd.) jer mit nudi lični identitet i kolektivnu identifikaciju sa zajednicom (nacionalnom, vjerskom i sl.): on odgovara na pitanje ko sam ja i gdje je moje mjesto u strukturi društva. **Zajednica koja je utemeljena na nacionalnom mitu protivi se promjeni: identitet i promjena ne idu zajedno.** Ovi zatvoreni obrasci (*closed patterns*) arhaiskog duha svakako su smetnja širim integrativnim procesima i toleranciji među tri naroda i njihovih kultura u Bosni i Hercegovini: umjesto demokratskih pregovora i zajedničkog života svaki narod ističe svoje slobodarske tradicije i nacionalne heroje. – Strah od živih reguliše pravo, strah od mrtvih reguliše mit – mrtvi kao moralni policajci društva. **U Bosni i Hercegovini demokratija se uči, jer narod nema iskustva sa demokratskim oblicima mišljenja, vjerovanja i odlučivanja: ovdje je na djelu prelaz od vladavine jedne volje (samovolje vođe) na vladavinu zakona.** Drugim riječima, vladavinu straha postepeno zamjenjuje vladavina prava. A to je veoma težak i dug proces, jer rodovsko-plemenska svijest i način života na ovim prostorima teško se mogu uzdići na ravan univerzalnih vrijednosti, normi i pravila ponašanja. Ako hrišćanstvo i islam kao univerzalne religije nisu uspjele da za toliko vijekova iskorijene ovaj paganski način mišljenja i delanja, onda se ni mi danas ne možemo nadati da ćemo u bliskoj budućnosti imati više uspjeha. Pred nama je u Bosni i Hercegovini veoma važan i težak zadatak. Mi se moramo učiti dijalogu i toleranciji, jer sve naše nevolje proističu iz činjenice što mi ne umijemo da komuniciramo jedni sa drugima. Samo vaspitanjem i obrazovanjem za dijalog i toleranciju može se steći svijest da su drugi čovjek i naša kultura naša dopuna a ne naš pakao. Ko nije trpeljiv, ne može biti savremen čovjek: još nije dorastao do čovjekove visine! Da bi to postigao, on mora da osluškuje različite glasove vremena i različite načine govora, jer samo tako ima mogućnosti da upoređuje, bira i stvara. **Jedan uistinu dijaloški način mišljenja i življenja imao bi za posljedicu da među misliocima ne bi bilo dogmatika, među vjernicima ne bi bilo fanatika, a među političarima ne bi bilo tirana.** Istorija svake religije, pa tako i religija u BiH pokazuje i dokazuje da je od samog početka bilo

različitih načina vjerovanja i da su sva ova vjerovanja zadovoljavala individualne i kolektivne potrebe i želje vjernika. Tek kada je jedan oblik vjerovanja proglašen za zvanični sistem (npr. hrišćanstvo u starom rimskom carstvu), onda su svi drugi oblici ispoljavanja vjere smatrani odstupanjem od prave vjere (mistici, monasi, jeretici, šizmatici itd.). U društvima gdje je crkva odvojena od države, zakon o vjerskim zajednicama tretira sve vjerske grupe kao ravnopravne. Međutim, specifičnost islamske zajednice (uma) kod nekih pojedinaca i grupa je u tome što su vjerske i pravne norme (koje propisuje država) u stvari istovjetne (šerijatsko pravo). Poznato je da društvo nije isto što i država. Želje, potrebe i interesi društva uvijek su širi i dublji od moći države da ih zadovolji kroz svoje ustanove. Zbog toga ne bi trebalo da čudi što se dobar dio društvenog života odvija izvan sistema državnih ustanova. Nevladine organizacije u Bosni i Hercegovini trebalo bi da se angažuju na zaštiti društva od države, to jest da stalno dokazuju da se politički život odvija u međusobnim odnosima ljudi a ne samo u odnosima ustanova – valja štiti ovaj slobodni prostor života od državne kontrole i prinude. Riječima se mogu izreći najviše istine i najpodlije laži. Danas su riječi postale oružje – **jezik i govor su polje borbe za moć i vlast. Odnosi između tri političke zajednice u Bosni i Hercegovini odlikavaju se u jeziku i govoru kao u nekom ogledalu.** To su riječi iza kojih ostaju vidljive posljedice: ima neprijatnih, otrovnih i smrtnih riječi kojima se postiže strašan učinak na ljudsku dušu i kolektivno sjećanje. Sve bolesti ovih zajednica, pa i Bosne i Hercegovine, prvo su vidljive u jeziku i govoru – ako boluje jezik i govor, onda boluje pojedinac i zajednica. Stari kineski mudrac opominjao je: kad se kvari jezik, kvari se i narod! Oboljeli jezik i govor uvijek prethode oboljelim društvima: prve tamnice, prvi zločini i prve grobnice pripremaju se u jeziku i govoru. Prve mine su jezičke mine. Mi u Bosni i Hercegovini ni danas nismo svjesni svih bolesti što ih je kratkovidna politika unijela u jezik i govor. **Nauka je podbacila** radi svojih oštrih političkih podjela i ideoloških opredjeljenja u istorijskoj prilici tranzicije i korupcije (kleptokratije) da analizira i predviđa događaje. Društvene promjene i razvitak su osnovni zadaci za proučavanje društvenog razvoja. Postkomunistička tranzicija političko – ekonomskih institucija i kulturnih obrazaca suočava se sa brojnim aspektima klasičnog problema interakcije kulture i političke strukture, te iz tih razloga povećava se prisustvo kriminala i korupcije (kleptokratija) u društvima u tranziciji. To znači da priroda socio – ekonomskih, istorijsko – etničkih, kulturno – vrijednosnih, i ideološko – političkih rascjepa u

društvima u tranziciji i dalje se zadržava u zoni tzv. „**teških društava za demokratiju**“. (Satori). Globalizacijski procesi su nametnuli raspodjelu rizika, umjesto ranijih unutar - društvenih procesa koji su se odvijali u okvirima raspodjele dobara (i usluga) između aktera u procesima tranzicije i rada. **Transformacija organizacija rada se odvija u pravcu njihove sve veće promjenljivosti, prilagodljivosti i privremenosti (tzv. „3P“)**. U tu transformaciju procesi globalizacije su „unijeli“ neke dominantne novoliberalne vrijednosti sa novoliberalnim ideologijama, a to se ne može zanemariti, tim više što u pozadini svake ideologije stoji „zaštitnička“ funkcija odgovarajućih društvenih aktera u čijem središtu je borba za profit. U društvima u tranziciji traženo je uvođenje demokratije, bez obzira na konkretne političke i ekonomske uslove, a zanemarena je briga za izgradnju institucija. Nedostatak odgovarajućeg institucionalnog okvira omogućio je još jednu nesreću više i to da slobodno tržište nužno dobije oblik crne berze, privatizacija postaje velika pljačka kao „prvobitna akumulacija kapitala“, a umjesto kapitala (kojeg nema) imamo spremnost političkih elita da rasprodaju „naciju“, državu i resurse, do spremnosti da stanovništvo uvedu u tzv. dobrovoljno ropstvo. Antinarodna i antidržavna koalicija „novih – starih“ tajkuna u društvima u tranziciji uništila je državu, stvorila bogatu manjinu i masovno osiromašila građane – stanovništvo i projektovano ih gura u društveno štetna ponašanja (teorija devijantnosti). Smatramo da se tranzicija kao put ka slobodi u većini postsocijalističkih zemalja danas ostvaruje putem osiromašenja naroda i njihovim uvođenjem u tzv. dobrovoljno ropstvo. Maksimalizacija profitne orijentacije u društvima u tranziciji u navedenim uslovima otvorila je vrata za prodor nelegalnog kapitala i za jačanje mafije, organizovanog kriminala i korupcije. Kriminalizacija državnih struktura i nosioca funkcija vlasti postaje pitanje od posebnog značaja. Rješenja za društva u tranziciji treba tražiti u jačanju uloge socijalne države, u moralnom preporodu svih subjekata, da bi se mogli rješavati nagomilani problemi u sferi svakodnevnog života i društvenih servisa, umjesto njenog sve većeg ograničavanja koje izaziva otklon građana ka desničarskim opcijama. Treba uspostaviti održivu ravnotežu sukoba i konsenzusa u društvima u tranziciji, pa tako i u BiH koja je za sada istorijski tranzit.